

TARTU ÜLIKOOLI VILJANDI KULTUURIAKADEEMIA

Pärandtehnoloogia osakond

Tekstiili eriala

Tiina Kukk

**MEESTE KAAPKÜBARAD EESTIS 19. SAJANDIL.
KÜBARATE VALMISTAMISE TEHNOLOOGIA VÕRDLUS
19. SAJANDIL JA TÄNAPÄEVAL VALMISTATUD KAAPKÜBARATE VAHEL**

Lõputöö

Juhendajad: Maret Lehis, pärandtehnoloogia MA

Riina Tomberg MA tekstiili eriala lektor

Viljandi 2026

Resümee

Lõputöö uurimisobjektiks on Eestis 19. sajandil kantud meeste vildist peakatted ehk kaapkübarad. Minu lõputöö on vajalik pärandkultuurilise taustaga käsitöötehnoloogia säilitamiseks. Käesolevale lõputööle seadsin kaks eesmärki: soovisin välja uurida, kui palju leidub erinevaid kaapkübaraid ning võrrelda kaapkübarate valmistamise tehnoloogiat 19. sajandil ja tänapäeval. Uurimismeetoditeks on esemete vaatlus, kirjalike ja visuaalsete allikate analüüs ning meistri juhendamisel kaapkübarate valmistamine. Töö tulemusena saab öelda, et ühes suures rahvarõivapiirkonnas võib esineda nii erineva kuju ja mõõtmetega kui ka pisut erineva tehnoloogiaga valmistatud kaapkübaraid. Tänapäeva kübarate valmistamine 19. sajandi meistrite omast siiski väga palju ei erine - täna on võimalik hankida vabrikus valmistatud kübaratoorikuid ja viimistlustööde juures kasutada õmblusmasinat, kuid peakatte vormimise võtted on säilinud peaaegu muutumatult. Kindlasti vajab teema palju põhjalikumalt käsitlemist kui antud lõputöö võimaldas. Edasi väärrib uurimist kindlasti kaapkübarate värvimise protsess, kuhu võimalusel kaasata laboriuuringud. Ja üheks uurimissuunaks võib olla ka 19. sajandi kübameistrite tegevus nii Eestis kui mujal maailmas.

Võtmesõnad: kaapkübar, rahvarõivaste uurimine, rumm, meeste peakate, visuaalne pärand

Abstract

The subject of this thesis is the felt men's headwear worn in Estonia in the 19th century, known as *kaapkübarad* (hood hats). My thesis is necessary for preserving craft technology connected to cultural heritage. This thesis had two objectives: to determine how many different types of *kaapkübarad* exist and to compare the manufacturing technology of these hats in the 19th century and today.

The research methods included object observation, analysis of written and visual sources, and the making of *kaapkübarad* under the guidance of a master craftsman. As a result of the study, it can be said that within one large folk costume region there may exist *kaapkübarad* of different shapes and dimensions, as well as hats made using somewhat different techniques. The making of hats today does not differ greatly from the methods used by 19th-century craftsmen — today it is possible to obtain factory-made hat blanks and to use a sewing machine in the finishing stages, but the techniques for shaping the headwear have remained almost unchanged.

The topic certainly requires much more thorough treatment than this thesis allowed. Further research should definitely examine the dyeing process of *kaapkübarad*, ideally involving laboratory analysis. Another possible direction of study could be the activities of 19th-century hat makers both in Estonia and elsewhere in the world.

Keywords: *kaapkübar* (hood hat), folk costume research, *rumm*, men's headwear, visual heritage.

-

Sisukord

Sisukord	4
Sissejuhatus.....	6
1. Kaapkübarate tüübid.....	9
1.1. Põhja-Eesti piirkond.....	11
1.1.1 Harjumaa.....	11
1.1.2. Virumaa.....	14
1.2. Lõuna-Eesti piirkond	16
1.2.1. Tartu- ja Viljandimaa kaapkübarad.	16
1.2.2. Haanjamaa.....	17
1.2.3. Setumaa kaapkübarad	19
1.3. Lääne-Eesti piirkond.....	20
1.3.1. Tori.....	21
1.4. Saared.....	23
1.4.1. Saaremaa	23
1.4.2. Hiiumaa.....	25
1.4.3. Vormsi.....	27
1.4.4. Kihnu.....	28
1.4.5. Ruhnu.....	29
1.4.6. Muhu	29
1.4.7. Pakri	30
1.5. Mida võtta arvesse, kui rahvarõiva komplekti on vaja lisada kaapkübar, mille kohta puudub esemeline eeskuju.	31
2. Kaapkübarate valmistamise tehnoloogia ja selle muutus. Tänapäevaste kaapkübarate valmistamise tehnoloogia.....	33
2.1 Olemasolev info kaapkübarate valmistamise tehnoloogia kohta 19.sajandil.	33
2.1.2. Kübara vormid	34
2.1.3. Kübara värvimine.....	35
2.1.4. Kübara viimistlemine.....	37
2.2. Tänapäeval valmistatavate kaapkübarate tehnoloogia.....	37
Järeldus ja kokkuvõte:.....	40
Kasutatud allikad	42
Lisad.....	46

Lisa 1. Kunstiteosed.....	46
Lisa 2. Kaapkübarate mõõtude koondtabel.....	52
Lisa 3. Kaapkübara valmistamise protsess meister Endla Lehise juhendamisel	53

Sissejuhatus

Lõputöö uurimisobjektiks on Eestis 19. sajandil kantud meeste vildist peakatted ehk kaapkübarad.

Teema valik tulenes põhjusest, et rahvarõivapiirkondade siseseid kübarate tüüpe ei ole piisavalt uuritud. Soovisin välja uurida kui palju piirkonnas erinevaid kaapkübarate gruppe leidub, mis oleksid piisavalt eristuvad, et neid eraldi välja tuua.

Teiseks huvitasid mind kaapkübarate valmistamise viisid ja tehnoloogia, mille kohta informatsiooni on väga napilt. Soovin võrrelda 19. sajandi kübarate valmistamise tehnoloogiat tänapäevaste kübarameistrite poolt kasutatava tehnoloogiaga.

Minu lõputöö on vajalik pärandkultuurilise taustaga käsitöötehnoloogia säilitamiseks. Soovin välja selgitada, kas ja kui palju on sarnasust 19. sajandil valmistatud kaapkübarate ja tänapäevaste kaapkübarate valmistamise viiside vahel.

Nii Ilmari Mannineni raamatus “Eesti rahvariiete ajalugu” kui ka Melanie Kaarma ja Aino Voolmaa raamatus “Eesti rahvarõivad” on kaapkübarate kohta käiv informatsioon väga napp ja üldine (Manninen, I. 1927) (Karma, M, Voolmaa, A. 1981). M. Karma on raamatusse “Eesti rahvarõivad” joonistanud rahvarõivaid kujutavaid illustratsioone. Kui töösoleva kihelkonna kohta puudusid esemed või nende kirjeldused, siis kasutas illustraator rahvarõiva komplektide koostamisel sama piirkonna, aga erinevate kihelkondade esemeid. Illustratsioonide pöördel on kõikidele illustratsioonidel kujutatud esemetele viidatud.

Põhja-Eesti kaapkübaraid on veel analüüsinud Viljandi Kultuuriakadeemia üliõpilane Lüüli Kiik oma töös “Põhja-Eesti kaapkübarad”. Seminaritöö eesmärgiks oli luua kompaktne kirjalik allikas Põhja-Eesti meeste pidulikest viltkübaratest.

Sama kooli üliõpilane Anneli Vassar valmistas oma töö praktilise osana Mulgi kaapkübara. Kahjuks ei olnud seda tööd võimalik leida ei Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia (TÜVKA) raamatukogust ega ka TÜVKA õppejõududelt.

Minu lõputöö uurimisprobleemiks on täpsema info puudumine piirkondlike erisuste ning varasemate kui ka tänapäevaste kaapkübarate valmistamise kohta. Oma tööga soovin välja tuua kaapkübarate piirkondlikke erisusi ning analüüsida kui palju on 19. sajandil kaapkübarate valmistamises sarnasusi ja erinevusi võrreldes tänapäeval valmistatavate kübaratega.

Lõputööle seadsin kaks eesmärki:

- uurida säilinud 19. sajandi kaapkübaraid tuues esile nende piirkondlikud eripärad;

- uurida kaapkübarate valmistamise tehnoloogiat minevikus ja tänapäeval ning osaleda tööprotsessis valmistades kaks erinevat kaapkübarat.

Seadsin lõputööle alljärgnevad uurimisküsimused:

- Milliseid kaapkübarate tüüpe on võimalik eristada ja kas neil on piirkondlikke eripärasid?
- Missugusel viisil erineb 19 sajandi kaapkübara valmistamise tehnoloogia tänapäevasest?

Käesoleva lõputöö metoodikaks on allikate analüüs, esemete uurimine ja tööprotsessi läbimine.

Allikaanalüüsina uurisin ERM-s ja Ajaloomuuseumis kokku 54 kaapkübarat, valimisse jätsin 47, sest vormist täiesti välja vajunud kübaraid ei olnud võimalik korrektselt kirjeldada. Koostasın tabeli kaapkübarate olulisemate mõõtude ja iseloomulike detailide kohta: põhjakõvendus, vooder, kant, ilupael, peapael. Kuna koondtabel on käesolevasse töösse lisamiseks liiga mahukas, siis lisades on eraldi tabelites kajastatud info kaapkübarate ilupaelte, voodri, peapaelte, kantide ja põhjakõvenduste kohta. (Lisa nr. 2).

Analüüsisin välja antud rahvarõivateemalistes raamates kaapkübarate kohta kirjapandut (Pärnumaa, Läänemaa, Vändra, Virumaa, Mulgimaa, Rannarootsi).

Vaatlesin kaapkübarate välimust ja püüdsin aru saada uuritava kübara valmistamise tehnoloogiast.

Kaapkübarate mõõtude võtmisel kasutasin lisaks joonlauale ja mõõdulindile spetsiaalset peakatte mõõtmise abivahendit ehk *hat ruler-it* (puudub eestikeelne vaste). Sellega saab mõõta missugusele peamõõdule kübar vastab (joonis 1).

Joonis 1. Kübara peamõõdu mõõtmise tööriist (*hat ruler*).



Valisin välja ühe piirkonna olemasolevad kaapkübarad ja võrdlesin neid omavahel (aastaarv, tüüp, mõõdud, võimalus tuvastada sarnast valmistamise viisi). Seejärel uurisin vanu fotosid, maale ja joonistusi, et saadud info alusel saada täiendavalt kinnitust, kas neil kujutatud esemed sarnanevad muuseumites olevatele kaapkübaratele ja vastavad ERM-s ja Ajaloomuuseumis uuritud esemetele. Analüüsisin 66 erinevat maali ja fotot.

Tööse lisatud kunstiteosed, mida uurisin, on esitatud lisa nr. 1.

Lõputöö koosneb kahest peatükist, millest:

Esimeses peatükis selgitan kaapkübarate uurimismeetodeid ning kübarate liigitamist piirkondadesse; samuti kirjutan, mida arvestada, kui huvi pakkuva kihelkonna kaapkübar ei ole säilinud.

Teises peatükis ning selle alapeatükkides annan ülevaate kaapkübarate valmistamise tehnoloogilistest erinevustest 19. sajandil ja tänapäevaste kaapkübarate valmistamisel.

Peatükki täiendab lisa nr. 3, milles kirjeldan tänapäevaste kaapkübarate valmistamise protsessi meister Endla Lehise juhendamisel.

Töös kasutatavad terminid:

kaapkübar: Meeste vildist valmistatud pidulik peakate

märgviltimine- märgviltimise kirjeldust saab lugeda L. Kiige tööst

kübaravorm: Kübara vormimiseks vajalik ese. Kübaravilt tõmmatakse vormile ning kuuma vee ja aurutamise abil vormitakse sellel kübar valmis.

rumm: kübara kõrgem osa

serv: horisontaalne kübara osa

servakant (edaspidi nimetatuna kant): Kübara serva ääristav paelast, kangast või nahast valmistatud äärikaunistus. Servakandil oli ka praktiline eesmärk. Kant kaitses kübara serva kulumise eest.

põhjakõvendus: Teatud kihelkondade kaapkübaratele omane kübara põhja kinnitatud (tavapäraselt liimitud) tugev materjal (tavaliselt papp), millele võidi kleepida erinevaid pilte. Põhjakõvendus hoiab kaapkübara vormi.

1. Kaapkübarate tüübid.

Joonis 2. Nelja rahvarõiva piirkonda kajastav kaart (Rahvarõivad.ee).



Joonis 3. Eesti kaart 19 sajandi II poolel, mis oli aluseks neljale rahvarõiva piirkonnale (Regio).



Neljale rahvarõiva piirkonnale pandi alus Etnograafiamuuseumi teaduslike töötajate koosolekul 1952 aasta aprillis, kus rahvarõivakomplektide valiku komisjon (koosseisus Aliise Moora, Tamara Paevere ja Aino Voolmaa) tutvustas tehtut ja esitles uudsena kostüümide (rahvarõivakomplektide) jaotamist nelja territoriaalsesse gruppi: Lõuna-, Põhja-, Lääne-Eesti ja saared. (Värv. E, Raudsepp, A ja Piiri, R. Aino Voolmaa- Eesti rahvarõivaste vardja. *Uusi vaateid distsipliiniajaloole*. 2025).

Esialgu soovisin teha kaapkübarate võrdlused neljas rahvarõiva piirkonnas (nelja rahvarõiva piirkonda on nimetatud ka rahvarõiva rühmadeks (Kont, Ü., Randmaa, A. Raud, I. 2017)) leidmaks piirkonnale iseloomulikku kaapkübara tüüpi. Uurides kaapkübaraid piirkonna siseselt selgus, et piirkondadele ühtset kübaratüüpi välja tuua ei saa. Igas piirkonnas leidsin alagruppe, kus olid omavahel sarnased kaapkübarad.

MUis-s on kokku 79 kaapkübarat, mille hulgast valisin uurimiseks välja 52. Valik tulenes kaapkübarate seisundist ja ajastust, millal kaapkübar oli oletatavasti valmistatud.

Kahte kaapkübarat käisin mõõtnas Ajaloomuuseumis, ülejäänud kaapkübaraid uurisin ERM-s. Esialgne valim kahanes 47 kaapkübarani, sest välistasin väga deformeerunud kübarad ja kübaratoorikud.

47 kaapkübarat jaotusid nelja piirkonna vahel alljärgnevalt (Joonis 4):

Joonis 4. Uuritud kaapkübarad piirkondade kaupa.

PÕHI	KOKKU
Harjumaa	8
Virumaa	5
kokku	13
LÕUNA	
Tartu-Viljandimaa	7
Haanjamaa	7
Setumaa	2
kokku	16
LÄÄS	
Tori	2
Ülejäänud	5
Kokku	7
SAARED	
Saaremaa	3
Hiiumaa	4
Vormsi	1
Ruhnu	1
Muhu	1
Pakri	1
kokku	11
Kõik kokku	47

Oma töös kasutan kaapkübara detailide iseloomustamiseks rummu puhul määratlust kõrge või madal ning kübara serva puhul lai või kitsas. Lisan tabeli, kus on näha kõrge/madal ja lai/ kitsas mõõtude vahemikud.

Joonis 5. Kaapkübarate rummu ja serva määratlemine.

RUMM	KÕRGE	MADAL
	Üle 10 cm (10 k.a.)	Kuni 9 cm (9 k.a.)
SERV	LAI	KITSAS
	Üle 7 cm (7 k.a.)	Kuni 6 cm (6 k.a.)

1.1. Põhja-Eesti piirkond

Piirkonnas uuritud kaapkübaratest kõige vanem on aastast 1812 ja kõige hilisem aastast 1888. 19. sajandil moodustus Põhja-Eesti piirkond Harjumaast, Virumaast ja Järvamaast. Kuna Järvamaa kaapkübaratest ei ole ühtegi säilinud, toon välja Harjumaad ja Virumaa kübarad.

1.1.1 Harjumaa

Harjumaad kaapkübaraid iseloomustab ülalt laienev rumm ja lai üleskeeratud serv (joonised 6-12). Fotod MUiS.

Alljärgnevatel fotodel olevad kaapkübarad, mille täpset kihelkonda ei õnnestunud välja selgitada, nimetan lihtsalt kaapkübaraks.

Joonis 6. Kaapkübar 1879 a.

Joonis 7. Tallinn.

Joonis 8. Kose. 1888 a.

*Valmistatud Tallinnas,
kantud ilmselt Kosel*

ERM 17166



ERM 12825



ERM 17172



Joonis 9. Keila. 1818 a.

ERM A 249:28



Joonis 10. Tallinn

AM_9239 E 81



Joonis 11. Harju

ERM A 1020: 225



*Joonis 12. Tallinn.***AM_9237 E 21***Joonis 13. Tallinn. 1812 a.***ERM 11800**

Joonistel 12 ja 13 olevate vormilt eristuvate kaapkübarate puhul arvasin algul olevat tegemist linnamoeliste kübaratega, ent joonisel 13 olev kübar on aastast 1812.

Alljärgnevatel fotodel kujutatud kaapkübarad vastavad Harjumaa kübarate kirjeldustele (Manninen 2017, Kaarma ja Voolma 1981).

*Joonis 14 ja 15. Mees ja naine Eesti rahvarõivais.**Autor teadmata.***ERM Fk 362:101***Joonis 15. Detail jooniselt 14.*

Joonisel 14 on jäädvustatud Jüri rahvarõivaid kandev paar.

Foto võib olla ka lavastatud. Naise vöö on seotud linnamoeliselt.

Joonis 16. Rahvarõivais mees

Autor: Heinrich Tiidermann.

ERM Fk 147:49



Joonis 17. Portree Jüri Numbergist

Autor: Charles Borchardt. 1866 a.

ERM Fk 542:92



Joonis 18. Portree.

Autor: Charles Borckhardt

Etnograafiline portree. Eesti talumees

TLM F 10267:1



Joonis 19. Detail fotolt (joonis 18)



Liigitasin kaapkübara Tallinna ümbrusesse piirkonnale omase rõivastuse tõttu. Olen arvamusel, et foto on tehtud Tallinnas asuvas stuudios.

Joonised 20 ja 21. Fotokompositsioon "Eesti taat ja eit söögilaua ääres".

Autor: Heinrich Tiidermann. Arvatavasti 19. sajandi lõpp.

TLM F 7349

Joonis 21. Detail jooniselt 19



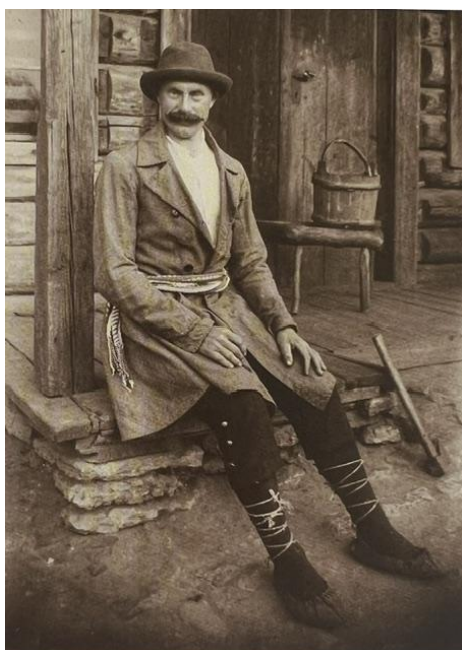
Fotodel ja maalidel/joonistustel kujutatud kaapkübarate piirkondadesse jagamisel oli suureks abiks fotodel ja teostel kujutatud inimeste rõivastus.

1.1.2. Virumaa

Virumaa kübaraid iseloomustab kõrge ülalt kitsenev rumm ja kitsas (joonised 23, 24, 25) või lai ühtlaselt üles keeratud serv (joonised 22, 26).

Raamatus "Virumaa rahvarõivad" on autor Kersti Loite kasutanud Julianus Kuperjanovi poolt kogutud intervjuusid, kus inimesed ise rääkisid peakatetest, mida 19. sajandil kanti.

Intervjueeritav Roela külast pärit Andres Küüra: "Peakate oli kaabu nn "tong", mille all kerget linasest lõngast heegeldatud mütsi kanti... Kübarseppasid ei olnud palju, Jakobis olnud neid ainult üks kogu kihelkonnas" (Loite 2017).

*Joonis 22. Roela. 1870 a.***ERM 10444***Joonis 23. Väike-Maarja
1852 a.***ERM 13225***Joonis 24. Porkuni. 1850 a.***ERM 13029***Joonis 25. Haljala. 1870 a.
1812 a.***ERM 13066***Joonis 26. Väike-Maarja.***ERM A 509:3537***Joonis 27. Palmse mees rahvariides enne 1912**Autor: Jacob Weber***ERM Fk 182:12**

Kersti Loite kasutab oma raamatus väga põnevat vanavarakorjajatelt saadud infot Virumaal kantud kaapkübarate ehk tongide kohta.

Mai Korvilt saadud: "...kõrgeid kübaraid kanti vilude ilmadega" (ERM A 509:4239 peakataloog).

90 aastane Kai Böckler Simunast mäletas 1954. aastal, et kaapkübarad olnud vanade meeste peakatted, millega käidi aastaringselt. Kaabud olid hallikad, villad värviti ja siis vanutati ERM EA 61:197).

Hallide kaabude kandmise kohta on ka Viru-Jaagupist informatsiooni (ERM EA 61:363).

1.2. Lõuna-Eesti piirkond

Vanim kaapkübar on pärit aastast 1830 ja kõige hilisem 19. sajandi lõpust.

Selles piirkonnas on kaapkübarate tüübid rohkem segunenud, aga tuginedes nii esemelisele uurimusele kui ka fotodele ja kunstiteostele, jagasin kübarad kolme tüüpi:

1.2.1. Tartu- ja Viljandimaa kaapkübarad.

Kübaratele on omane kas kõrge, sirge rumm ning lai kergelt ühtlaselt üles keeratud serv (joonised 27, 28, 29) või kõrge sirge rumm, lai ühtlaselt üles keeratud serv (joonised 30-33). Olen arvamusel, et O. Hoffmann ja vennad Rauad kajastasid oma maalidel sarnast kaapkübarat, mis on kujutatud joonisel 27, aga kübara serv on ainult külgedelt üles keeratud (PTM _ 436:4 K 85) (Lisa 1).

Joonis 27. Halliste
ERM 1746



Joonis 28. Hargla
ERM A 29:19



Joonis 29. Hargla
ERM 14619



*Joonis 30. Hargla.***ERM A 292:175***Joonis 31. Konguta. 1840 a.***ERM A 188:18***Joonis 32. Torma. 1870***ERM A 194:10***Joonis 33. Laiuse. 19 saj. lõpust***ERM 9331**

1.2.2. Haanjamaa.

Tõin Haanjamaa eraldi rühmana välja, kuna enamusel uuritud kaapkübaratest on kõrge ülalt kitsenev rumm (joonised 39-42). Haanjamaa kübarate eripära on heledam kübara sisemine osa. Leidsin Vana-Antsla 1830-st aastast pärit kübara, mis sarnaneb väga Tartu- ja Viljandimaa kaapkübaratega (joonis 30). See kinnitab järjekordselt, et ka kihelkondade sees esines erinevaid kaapkübaraid.

*Joonis 34. Vana-Antsla. 1830 a.***ERM 8363**

*Joonis 35. Põlva. 1840 a.***ERM 4501***Joonis 36. Võru. 1860 a.***ERM 6455***Joonis 37. Rõuge. 1850 a.***ERM 13587***Joonis 38. Rõuge.***ERM A 63:12***Joonis 39. Võru lähedalt***ERM A 446:397***Joonis 40. Võru***ERM A 446:398***Joonis 41. Vagula, kalamees**Autor: Johannes-Georg Parikas***ERM Fk 190:10**

1.2.3. Setumaa kaapkübarad

Setumaal leidsin viite erinevat tüüpi kaapkübaraid. Joonisel 42 olev kübar on välimuselt väga sarnane Haanjamaal kantud kaapkübaratega ning tema sisu on heledam nagu Haanjamaa kübaratele iseloomulik.

Joonis 42. Setumaa. 1850 a.

ERM A 291:8



Joonis 43. 1830 a.

ERM A 509:3536



Joonis 44. Grupipilt: Setu meeste laulukoor seljaga

Fotograaf: Heinrich Tiidermann

Foto: AM _ 13741:342 F 11684:155



Joonis 45. Setu perekond 1890-tel aastatel

Autor teadmata

Foto: VK F 763:53 F/n



Joonisel 44 on viis erinevat kaapkübara tüüpi. Joonisel 44 ja 45 olevad kübarad ei ole omavahel sarnased. Joonisel 45 olev mehe kübar on pigem sarnane joonisel 42 oleva kübaraga.

1.3. Lääne-Eesti piirkond.

Kõige vanem kübar Lääne-Eesti piirkonnas on aastast 1763 ja kõige hilisem aastast 1863.

Lääne-Eesti piirkonda (v.a. Tori) iseloomustab kõrge, ülalt laienev rumm ja lai ühtlaselt üles keeratud serv. Joonistel 45, 46, 47 kaapkübarad on tüübilt sarnased Harjumaal kantud kübaratele, aga rumm on laiem.

Joonis 46. Märjamaa. 1863 a.

ERM 11695



Joonis 47. Vigala. 1763 a.

ERM 9879



Joonis 48. 1840 a.

ERM 10965



Joonis 49. Kullamaa. 1860 a.

ERM A 509:3901



Joonis 50. Vigala. 1853

ERM 9923



1.3.1. Tori

Tori kaapkübara on tüübilt erinev teistest Lääne-Eesti piirkonna kübaratest. Tori kaapkübar (Joonised 51 ja 52) on kõrge sirge rummuga. Võrreldes teiste säilinud Läänemaa kaapkübaratega on Tori kaapkübarate rumm kitsam. Uuritud kahel kübaral on sarnased rummud, aga erineva laiusega serv.

Joonis 51. Tori. 1863 a.

ERM 7338



Joonis 52. Tori. 1825 a.

ERM 18290



H. Tiidermann on pildistanud 1896. aastal küla karjast Suigus. Karjase kaapkübaral on madal sirge kumerduva põhjaga rumm. Kübara serv on sirge, äärtest kumerduv.

See kaapkübar võib olla pärit ka mõnest teisest kihelkonnast, sest karjased liikusid kihelkondade vahel ning võisid kanda kihelkonnale mitteomaseid kübaraid. Samas võib olla tegemist ka fotolavastusega ning kasutati fotograafi palvel teatud rõivaesemeid (Kont, Ü., Randmaa, A., Raud, I. 2017)..

Joonis 53. Kaks talumeest rahvariites

Autor: Charles Borchardt

ERM Fk 542:91



Joonis 54. Jäneseseljja Ants

Autor: vennad Parikased.

ETMM_Fk 346/d



Joonis 55. Küla karjane Suigus 1896 a.

Autor: Heinrich Tiidermann,

AM_13741:342 F 11684:206



Joonis 56. Rahvariides Ants Selm

Märjamaalt

Autor: Heinrich Tiidermann, 1860-1900 a.

TLM Fn 9292:41



1.4. Saared

Vanem uuritud kaapkübaratest on aastast 1800 ja kõige hilisem arvatavasti 19 sajandi lõpust. Saarte kaapkübarate uurimise tulemusena saan väita, et kaapkübarad olid erinevatel saartel vormiliselt erinevad. Kõige sarnasemad olid omavahel Kihnus ja Ruhnus kantud kübarad. Kuna inimesed reisisid saarelt saarele, siis toimus tihe kaubavahetus. Selle tulemusena saan väita, et konkreetsel saarel leitud kaapkübar võis olla valmistatud teisel saarel.

1.4.1. Saaremaa

Joonis 57. Valjala

ERM 11214 19.sajand



Joonis 58. Mustjala

ERM 12175



Joonis 59. Pöide. Enne 1860 a.

ERM A 291:290



Saaremaal ei ole kaapkübaratele ühtset tüüpi. Kübarad võisid kihelkonniti erineda. Karja kihelkonna kübaraid iseloomustab kõrge ülalt laienev rumm ja sirge lai serv (joonis 55). Samas kannab fotol olev sulane kõrge kitsa rummu ja külgedelt üles tõstetud servaga kaapkübarat. Püha kihelkonna peremees kannab laia sirge rummu ja kitsa külgedelt tõstetud servaga kübarat (joonis 62).

Joonisel 64 oleval fotol on Kärla meestel peas kaks erinevat tüüpi kaapkübarat: noorem kannab madala ülalt ümara rummu ja laia külgedelt kergelt üles keeratud servaga kübarat, vanem mees kannab kõrge kergelt kitseneva rummu ja laia sirge servaga kübarat. Seega on näha, kuidas ühel ajahetkel on kasutuses kaks eri tüüpi (eri ajastu?) kaapkübarat.

Joonisel 65 kajastatud Kihelkonna meeste kaapkübarad on sarnased Karja kihelkonna kaapkübaratele - laia ülalt laieneva rummu ja laia üles keeratud servaga.

Alljärgnevad kuus fotot (joonised 59 - 64) on 1895 aastal pildistanud fotograaf Evald-Ferdinand Allas.

Joonis 60. Karja khk, peremees, naaber ja sulane.

ERM Fk 187:18



Joonis 61. Vana abielupaar Tehvena talus, Saaremaal..

ERM Fk 187:12



Joonis 62. Abielupaar Pühal.

AM_15114:5 F 6055:5



Joonis 63. Põide khk, vanamees

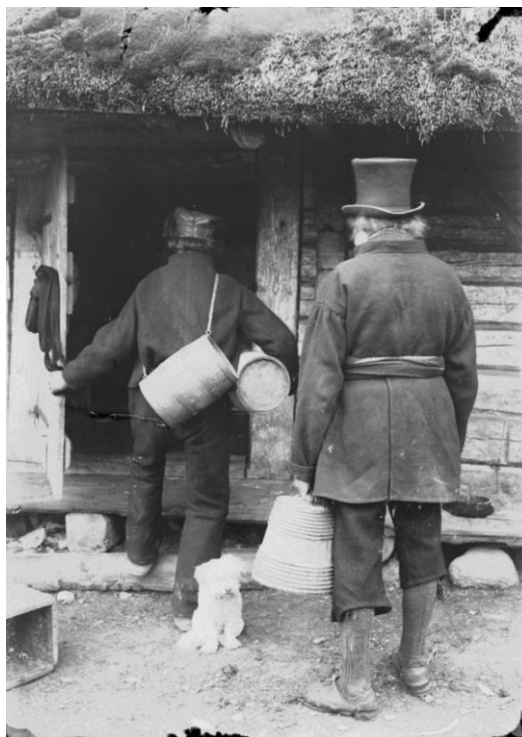
ERM Fk 187:7



Joonis 64. Kärkla khk, vana - ja noor mees ERM Fk 187:45



Joonis 65. Kihelkonna meeste riided.
ERM Fk 187:49



1.4.2. Hiiumaa.

Fotod: MUiS.

Joonis 66. Hiiumaa. 1820 a.
ERM A 509:3543



Joonis 67. Emmaste
ERM A 291:191



Joonis 68. Hiiumaa 1800
ERM A 509:3548



Joonis 69. Hiiumaa. Enne 1894 a.

ERM 4610.



Joonisel 68 ja 66 esitatud kaapkübarate kirjelduses on kirjas, et Hiiust toodud (ERM A 509:3548 ja ERM A509:3543). Kübarad on kogutud Ruhnust. Nende kahe näite põhjal võib oletada, et Hiiumaal valmistati kaapkübaraid ka teiste saarte tarbeks.

Joonisel 68 oleva kaapkübara legendis on kirjas, et selle numbriga ese on ostetud Hiiumaalt O.Kallase poolt (ERM A 509:3548).

Suhtlesin Hiiumaa muuseumi töötajatega ja nemad soovitasid kasutada fotot Juhan Maakerist (tuntud Torupilli Jussina) (joonis 70).

Joonis 70. Torupilli-Juss (Juhan Maaker).

Autor: Akel, Karl Hugo

AM _ 12853:167 F 11687:167



Kuigi joonisel 70 olev foto on tehtud aastal 1920, on sellel kantavad rõivad ja kaapkübar pärit 19. sajandist (Allikas: Helgi Põllo). Hiiumaa kaapkübaraid kujutavaid fotosid ei ole muuseumites säilinud.

1.4.3. Vormsi.

Joonis 71. Vormsi. 1860.

ERM A 509:3546



Vormsil kantud kaapkübaraid (Joonis 71) iseloomustab kõrge sirge lai rumm ja lai ühtlaselt üles keeratud serv.

Joonisel 72 kujutatud fotol olev kaapkübar sarnaneb ERM-s oleva kübaraga.

Raamutus “Rannarootslaste rahvarõivad” on kirjjas, et kuni 19. sajandi lõpuni kandsid mehed punase paelaga kaunistatud laia äärega viltkübarat (hat) ning tol ajal oli see ainuke ostetud riideese (Rüütli, Holst jt. 2025)

Joonis 72. Mees ja naine pulmarõivastes aastal 1905. **HMK F 6419**



Vormsi kaapkübaraid on kajastanud kunstnik Ernst Hermann Schlichting, kuid teostel nähtavad kaapkübarad ei sarnane ERM-s uuritud kübaraga. (Lisa 1.3).

Samas ei saa ühe eseme põhjal teha põhjanevaid üldistusi.

1.4.4. Kihnu

Kihnu kaapkübarate kohta leidsin informatsiooni vaid vanalt fotolt (Joonis 72).

Fotograafi arvates on tegemist Kihnu talupoegadega. Pärnumaa rahvarõiva raamatus ei ole viidet kaapkübaratele. Seal on kirjutatud, et kanti külmal ajal kootud mütsi kõrvadega mütsi ehk tullat ning suvel sonisid (Kont, Ü., Randmaa, A., Raud, I. 2017).

Kihnu kaapkübarale oli omane madal ülalt ümarduv rumm ja külgedelt võrdselt üleskeeratud kitsas serv.

Joonis 73. Talupojad Kihnust.

Autor: James Edward Cattley.

PäMu_28070:300 F 9051:300



1.4.5. Ruhnu.

Joonis 74. Ruhnu. Enne 1920 a.

ERM A 447:322



Joonisel 73 olev Ruhnu kaapkübar on sarnane Kihnu kaapkübaratega joonisel 72 oma madala ülalt ümarduva rummu poolest, kuid tal on laiem serv kui Kihnu kübaral.

Ernst Hermann Schlichtingi gravüüril on Ruhnu kaapkübarad erinevad ERM-is olevatest museaalidest. Kunstnik on kujutanud kaapkübaraid, millel on väga lai ja langev serv (Lisa 1.3).

1.4.6. Muhu

Muhu kaapkübarat iseloomustab madal ülalt kumerduva põhjaga rumm. Kübara serv on kitsas ja ühtlaselt üles keeratud (Joonis 69). Samas on joonisel 68 samuti Muhu kaapkübar. Tegemist on väga erinevate kübaratega. Arvatavasti on joonisel 74 tegemist väga vana kübaraga).

Joonis 75. Muhu. Vanus teadmata

ERM A 509:3538



Joonis 76. Muhu perekond. 1895 a.

Autor: Evald Ferdinand Allas.

ERM JSM F 201:12 F



1.4.7. Pakri

Joonis 77. Pakri. 1867 a.

ERM A 344:6



Pakri kaapkübarat iseloomustab kõrge ülalt kitsenev rumm ja kergelt üles keeratud lai serv.

Pakri kaapkübarat kandvaid talumehi on näha Ernst Hermann Schlichtingi gravüüril (1.3).

Gravüüril kujutatud kübar on museaaliga küllaltki sarnane.

Esimese peatüki kokkuvõtteks saan väita, et ühelgi neljast rahvarõiva piirkonnast ei ole küll ühte ja omast kaapkübara tüüpi, kuid piirkonna sisesed väiksemad ühetüübiliste kaapkübarate grupid näitavad selgelt, kuidas inimesed liikusid ja missugustes piirkondades mida kanti.

1.5. Mida võtta arvesse, kui rahvarõiva komplekti on vaja lisada kaapkübar, mille kohta puudub esemeline eeskuju.

Rahvarõivaid ja nende kandmist kajastatavates raamatutes leiab tihti esemete nn laenamist teisest kihelkonnast. Kui kihelkonnas ei ole säinud vastavat eset, siis otsitakse seda kõrvalkihelkondadest. Kuna meeste rahvarõivaid ei ole palju säilinud, siis raamatute autorid on ära teinud meeste rahvarõiva komplekte kokku pannes väga suure töö ning kirjutanud väga head raamatud. Meeste rõivastuse puudumisele on viidanud ka vanavarakogujad (ERM TAp 159).

Uurisin rahvarõivaid kajastavates raamatutes, kuidas seal on lahendatud puuduolevate esemete asendamine.

Raamatus “Pärnumaa rahvarõivad” on Vändra, Häädemeeste, Saarde, Pärnu, Pärnu-Jaagupi, Tõstamaa kihelkonna meeste rahvarõiva komplektide juurde paigutatud Tori kaapkübar. Mihkli komplekti on lisatud Vigala kübar, Varblas ei ole viidet kaapkübarale, sest eset ei ole säilinud. Audru meeste komplekti juures ei ole viidet, mis piirkonna kaapkübarat kantakse. Pärnu-Jaagupi mehel on peas Väike -Maarja kaapkübar. (Kont, Ü., Randmaa, A., Raud, I. 2017).

Raamatus: “Läänemaa kihelkondade rahvarõivad” ei ole kõikide kihelkondade juures fotot v viidet kaapkübara päritolule (Hanila, Karuse, Kirbla, Lihula, Lääne-Nigula, Martna, Mihkli, Noarootsi, Varbla, Vormsi). Sama kihelkonna kaapkübar oli olemas Märjamaal (ERM 11695), Ridalas (ERM 10965), Vigalas (ERM 9879) Kullamaa meeste peakatete kohta ei ole infot, kuigi Kullamaa kaapkübar on MUIS-s olemas (ERM A 509:3901), samuti Vormsi kübar (ERM A 509:3546).

Raamatu “Virumaa rahvarõivad” on autor Kersti Loite üles ehitanud selliselt, et kajastatud on alguses üldisemalt naiste ja meeste rahvarõivaid. Kihelkonniti kandavate rahvarõivaste peatükis ta keskendub ainult neiu ja naise rahvarõivastele ja nende komplektide kokkupaneku soovitudele.

Vormsi, Noarootsi, Pakri, Ruhnu ja Hiiumaa rahvarõivaid käsitlev raamat: “Rannarootslaste rahvarõivas” kirjeldab rahvarõivakomplekte saarte kaupa. Saartel, kus on kaapkübar säilinud, seda näidatakse, Seal, kus kübar puudub, kirjeldatakse paari lausega. Kirjutatud: 19 sajandi keskpaiku kandsid mehed kitsa servaga kõrgeid kübaraid. Kui huvipakkuva kihelkonna kaapkübarat ei ole võimalik leida, oleks minu soovitus pöörduda rahvarõiva nõuandekodade poole. Seal annavad nõu professionaalid, kellel on kogemused rahvarõivakomplektide kokku panekul. Tavaliselt uuritakse muuseumite kogudes olevaid esemeid, analüüsitakse korrespondentide vastuseid ja tehakse väga palju tööd selleks, et soovitada sobivat eset. Usun, et on juba tekkinud praktika, missuguse kihelkonna kaapkübaraga puuduolevat kübarat või muud eset asendada. Ei saa väita, et mingis kihelkonnas on kaapkübar puudunud. Pigem ei ole seda lihtsalt säilinud.

Järgnevas peatükis toon välja kaapkübarate valmistamise viisid ja meetodid ning nende valmistamise tehnoloogia tänapäeval.

2. Kaapkübarate valmistamise tehnoloogia ja selle muutus. Tänapäevaste kaapkübarate valmistamise tehnoloogia.

2.1 Olemasolev info kaapkübarate valmistamise tehnoloogia kohta 19.sajandil.

19 sajandi kaapkübarate valmistamise tehnoloogia kohta ei ole palju infot säilinud. Väike osa sellest pärineb ERM-i tulmeraamatutes olevatest kirjeldustest ja osa ERM-i korrespondentide vastustest. Nendest saab lugeda meistrile viidud villa kogustest ja palju kaapkübara tegemine maksis. Väga vähe on infot kaapkübarate valmistamise kohta.

Märjamaalt kogutud kaapkübara kirjelduse osas on kirjas: “Kihelkonnas oli paaris kohas vildi valmistajaid, kes tegid ka kaapkübaraid. Selleks oli vaja neile viia mustade lammaste villu. Seda, kuidas kaapkübaraid tehti, ei oskavat keegi enam selgitada”. (ERM KV 72/25-23).

2.1.1. Kübara vormimine.

Tulmeraamatust saab lugeda “Lambavill vanutati puust vormi ümber keeva vee ja rukki jahudega kõvasti kinni. Ühte kübarat tehti kõvasti kaks tervet päeva. (ERM 10444). Lüüli Kiik kirjeldas oma seminaritöös märgviltimist. Protsess toimub sarnaselt tänapäevasega, ainult tööriistad ja vahendid on osaliselt teised. Tol ajal kasutati lõpliku vormi saamiseks lisaks kuumale veele ja rukkijahule (ERM 10444) ka linaseemnetest keedetud mitti (Kiik, L, 2003). Avinurme meistrid kasutasid vildi valmistamisel sooja seebivett. Kübaraid tehti pakust vormi peal, mis oli pea järgi valmistatud (ERM KV 72/25-68).

Kübarameister John Thomson andis 1868. aastal välja antud raamatus “A Treatise of Hat-Making and Felting” ülevaate vildist ja karusnahast valmistatud mütside valmistamise protsessist: Enne värvimist mütsid vormiti kasutades mütsi kavandatud kujule vastavaid vorme. Enne vormimist kasteti vilditoorik keevasse vette. Kuuma mütsitooriku pealagi venitati laiemaks ja tõmmati kiiresti vormile. Kuum vilt on kergemini töödeldav. Pingul nõör tõmmati kohta, kuhu hiljem kinnitati ilupael. Äär tasandati (Thomson, J. 1868).

Eestis valmistati 19. sajandil kaapkübarad märgviltimise teel. Mis ajast hakati kasutama valmis kübaravildi toorikut, ei ole täpsemalt teada ning see teema vääriks kindlasti edasi uurimist.

Kübarate vormimisel oli väga oluliseks detailiks nõör, mis seoti tugevalt rummu ja ääre vahekohta. Kübar fikseeriti nõoriga vormi külge selleks, et see ääre vormimise käigus ei nihkuks.

Kaapkübaraid uurides tuvastasin lisaks nõorijäljele ka naelte jälgi, mida kasutati nõõri vormi külge kinnitamiseks. Halvas seisus kübaratel oli naelte jälgi keeruline tuvastada, sest koid oli vilti kahjustanud ning aukude järgi vildis ei olnud võimalik täpselt tuvastada, kuidas need olid tekkinud.

2.1.2. Kübara vormid

MUis-ist on leitavad kokku 25 kübaravormi, millest vaid kolm on kaapkübara vormid. Need kolm vormi on pärit Setumaalt, üks neist asub Saatse muuseumis ja kaks Värskas talumuuseumis. Vormid on mitmeosalised, joonisel 78 on säilinud ka vahedetail, mille abil arvatavasti muudeti kübara suurust.

Vormid on pärit 20. sajandist. Kahjuks ei ole teada, kas meister võttis vormide valmistamisel aluseks vanu kaapkübara vorme.

Joonis 77. Kübaravorm
STM 5596:1 E 2165



Joonis 78. Kübaravorm.
STM SSM 861 E

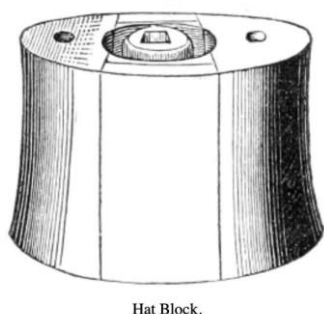


Joonis 79. Kübaravorm.
STM 5596:2 E 2166



Puidust vormide eluiga ei ole pikk, sest intensiivse kasutamise korral vormid deformeerusid ning nad põletati lihtsalt ära (Lehis, E). Lisaks on neile ohtlikud puukoid ja halvad hoidmistingimused (liigne niiskus ja kuivus).

Joonis 80. Illustratsioon 19. sajandi kübaravormist (Thomson, J. 1868)



Hat Block.

2.1.3. Kübara värvimine.

Suurem osa uuritud kaapkübaraid on pruunid. Kaapkübarate värviks on tulmelegendis kirjutatud lambamust. Kaapkübarad on erinevat pruuni tooni ning sõna lambamust ei anna ilma selgitamata lugejatele värvist ülevaadet. Tegemist võib olla enamjaolt mustade (kas värvitud või mustast villast valmistatud) kaapkübaratega, mis pleekides on muutunud pruuniks.

Kiik mainis, et pruunide kübarate puhul võis olla põhjuseks kas rohke kandmine (pleekimine) või ka valede meetoditega värvimine (Kiik, L. 2003). Kahjuks ei toonud Kiik välja, missuguseid meetodeid ta silmas pidas.

Kübarameister Merle Sepp (OÜ Emma ja Elfriide) kirjeldas, kuidas kohendamiseks toodi kaapkübar, mis oli seisnud kapi otsas. Seina poolne külg oli endiselt musta värvi, aknapoolne külg oli pleekinud keskmist tooni pruuniks (vestlus meister Merle Sepaga).

Selleks, et saada must kaapkübar, kasutati musta lamba villa (ERM KV 72/25-23) või värviti vilt enne vormimist mustaks. Lambavilla võis ka enne viltimist värvida, aga värvimata vill vanus paremini. Kiige töös on kasutatud sõna “peitsimine”, mida ta kahjuks lahti ei seleta (Kiik, L. 2003).

Viires A. on raamatus “Ajalugu ja rahvakultuur” toonud vanima musta värvi saamise vahendina välja maage e rauda sisaldava soovee (Viires. A. 1983). Musta värvi saamiseks kasutati ka kübaramusta ehk raudvitrioli ($\text{FeSO}_4 \cdot \text{H}_2\text{O}$). Kõige sagedamini segati kokku kübaramust ja musta lepakoore leotis (Viires. A. 1983, lk. 299). Viirese raamatus on viide 7-8 arssina (1 arssin - 71,12 cm) kalevi värvimiseks. Võeti sületäis 6-8 aastaste leppade koori, asetati vette ning lisati peenestatud kübaramusta. Segu keedeti umbes pool tundi.

Kübarameister John Thomson kirjeldas oma raamatus kübara värvimist alljärgnevalt; Tavalised koostisosad musta värvi jaoks (12 tosina ehk 144 mütsi kohta) on:

- 144 naela hakitud kampetšepuud (*logwood*) või sellele vastav kogus ekstrakti
- 12 naela rohelist raudsulfaati ehk vaskvitrioli (*copperas*)
- 7½ naela prantsuse vaserohest (*verdigris*)

Vett tuleb kuumutada 90 kraadini. Kübaratoorikuid tuleb värvimise ajal korduvalt vedelikust välja tõsta, et hapniku toimele saavutada sügavam värv. Kogu värvimisprotsessi jaoks kulub kuus kuni 12 tundi. Mida lühemat aega kübaratoorikuid värvivannis hoida (tingimusel, et värv saavutab vajaliku sügavuse), seda vähem kahjustab värvivedelik vilti (Thompson, J. 1868).

Alapeatükis 2.1.1. kirjutasin nööri, mida kasutati kübarate vormimisel. Nööri kasutamine on hästi nähtav värvitud kübaratel, kus nöör on jäetud värvimise ajaks peale ja kübar vormile. Lisaks kübara värvist heledamale nöörijäljele on osadel nöörijäljega kübaratel ka heledam sisu, mis viitab kübara vormil värvimisele (joonis 81, 82).

Joonis 81. Arvatavasti Võru.

ERM A 446:397



Joonis 82. Hargla

ERM A 29:19



Joonis 83.

ERM A 509:3538

Joonis 84. Petseri.

ERM A 509:3536

2.1.4. Kübara viimistlemine.

Thomson kirjeldas oma raamatus lühidalt kübara viimistlust. Peale kübara vormilt eemaldamist kübara äär koolutati ja tugevdati liimainega. Liimaine kohta infot ei leidnud. Valmis kübar saadeti ääristajale kandiga viimistlemiseks ja voodri panekuks. (Thomson 1868). Kübarsepp Thomson kirjeldas ka vabrikutes valmistatavaid kübaraid ja valmistamise tehnoloogiat, mille kohta paraku Eestis on säilinud väga vähe informatsiooni.

Teadagi on vaid, et Eestis tegutses alates 1795 aastast parun Berend Johann von Üxküllile kuuluvas Vana-Vigala mõisas kaabuvabrik, kus valmistati talupoegadele kaabusid (Revalsche Wöchentliche Nachrichten (1795)). Kahjuks ei leidnud kübaravabriku tegutsemise ja toodangu kohta rohkem infot.

2.2. Tänapäeval valmistatavate kaapkübarate tehnoloogia.

Tänapäeval vormivad villast kübaratoorikuid vähesed meistrid (Piia Rand, Liia Tann), sest see on tömahukam kui valmis kübaratoorikust kaapkübara valmistamine. Samas tagab isevalmistatud vildi kasutamine sarnasuse ERM-s olevate kaapkübaratega.

Valmis kübaratoorikutest valmistavad kaapkübaraid: Endla Lehis, Kati Ojaveer, Maie Roosimaa, Merle Sepp. Ainsana valmistab kaapkübarat kaheosalisena meister Endla Lehis. Põhjuseks on kübara tooriku mõõdud, mis ei sobi kaapkübarate valmistamiseks vajaminevate mõõtudega. Eraldi valmistatakse sel juhul kübara rummu- ja servaosa, mis hiljem

ühendatakse. Täpsem kirjeldus kaheosalise kübara valmistamise kohta on leitav lisas 3. Vormimiseks vajamineva ainena kasutavad želatiini enamus kübaravalmistajatest (Endla Lehis, Merle Sepp, Roosimaa, Kati Ojaveer). Kasutatakse erinevat želatiini ja koguseid.

Meister Endla Lehise juhendamisel valmistasin kaks erineva kujuga kaapkübarat - pealt laieneva rummu ja sirge rummuga. Kaapkübarate valmistamise tööprotsessi ülevaade lisas 3.

II peatüki kokkuvõttena toon tabeli kujul välja 19. sajandi meistrite ja tänapäevaste meistrite kaapkübara valmistamise tehnoloogია erinevused ja sarnasused (Joonis 73).

Joonis 85. Tehnoloogia erinevused ja sarnasused.

Sarnasused ja erinevused tehnoloogias	19. sajand	Tänapäev	märkused
Paku ümber vormimine	x		
märgviltimine	x	x	
Kübaratooriku kasutamine	Ei tea, mis ajast kasutusele võeti	x	
Õmblusmasina kasutamine		x	
Nööri kasutamine	x	x	v.a. Kaheosalised kübarad
kübaravormid	x	x	
VORMIMISEKS VAJALIK LIIMAIN			
Mitt	x	x	Vähesed meistrid kasutavad
želatiin		x	
seep	x	x	
KÜBARA KAUNISTAMINE			
vooder	x	x	
ilupael	x	x	
kantimine	x	x	
peapael	x	x	

Kaasaegsed meistrid kasutavad kübara kaunistamiseks vajaminevaid detaile vastavalt valmistatavale kaapkübarale. Ehk seal, kus neid on vaja, need ka paigaldatakse.

II peatükis soovisin välja selgitada kui palju on võimalik 19. sajandil valmistatud kaapkübarate analüüsimisel selgeks teha, missuguse meistri poolt on kübar valmistatud. Sellise asjaolu väljaselgitamiseks ei andnud valim piisavalt infot ning paljud kaapkübarad on halvas seisukorras. Nii tulmeraamatutes kui ka ERM-i korrespondentide märkustes on välja

toodud meistritest nimeliselt Toomas Nirgi Virumaalt (ERM 10444), Frewaldt Tallinnast (ERM 11800), Tidrik Hauger Hargla khk Kaara-Koodrast (ERM A 29:19), Kerm Haapsalust.

Ülejäänud meistreid on nimetatud “üldiselt nagu Haanja meeste poolt tehtud “(ERM 13587), “viltkübaraid teinud vanal ajal keegi Haanja valla mees Rõuges “(ERM A 291:8).

Kokkuvõttes saab öelda, et kaasaegsete meistrite poolt kaapkübarate valmistamise tehnoloogilised erinevused ei olegi võrreldes 19.sajandi meistrite valmistatutega nii suured.

Kokkuvõte:

Lähtusin oma töös kõige enam esemelisest uurimusest ja kaapkübarate rühmitamisel pigem kübara välimusest. Lisaks toetusin fotodel ja kujutavas kunstis jäädvustatule, mis toetas ja kinnistas esemetepõhist infot. Kaapkübarate kuju põhjal oli võimalik teha vähesel määral järeldusi, aga mitte nii paikapanevaid, mis oleksid aidanud kübarate piirkondadesse rühmitamisele kaasa.

Esemete omavaheline võrdlus tekitab tihti segadust, sest ühes kihelkonnas võis samal kümnendil olla täiesti erinevaid kübaraid. Kübarate erinevine (ka kihelkonna sees) võis olla põhjustatud näiteks:

- kaubateede lähedusest;
- laadadelt soetatust;
- kihelkondade vahel liikuvatele karjastele jagatud kübaratest.

Uurides tehnoloogilisi erinevusi 19.sajandi meistrite ja tänapäeval kaapkübaraid valmistatavate meistrite poolt valmistatud kübarate vahel väidan, et erinevused ei ole väga suured. Erinevuseks on ka enamuse tänapäevaste meistrite poolt õmblusmasina kasutamine, mille abil on kandi kinnitamine ja voodri õmblemine kordades efektiivsem.

Sarnane tehnoloogia on nõõri kasutamine kübara fikseerimisel, naelte kasutamine kübara kinnitamisel vormile, põhjakõvenduseks papi kasutamine, voodri, ilupaela ja peapaela kasutamine. Kaapkübarate valmistamise tehnoloogias on väga palju veel uurida. Tõdesin, et tänapäevased kübarameistrid suhtuvad suure austusega oma töösse ja kasutusel on meetodid ja võtted, mida kasutati ka 19. sajandil.

Kindlasti vajaks teema palju põhjalikumat käsitlemist kui antud lõputöö võimaldas. Edasi väärrib uurimist kindlasti kaapkübarate värvimise protsess, kuhu tuleks kaasata laboriuuringud. Uurida tuleks ka vabrikutes tehtud vilditoorikute kasutuselevõtu aega: mis ajast need muutusid valdavaks. Ja põnev oleks rohkem teada kübarameistritest, kes valmistasid suuremas koguses kaapkübaraid just müügiks ehk tegelesid juba toona ettevõtlusega.

Minu tööle seatud eesmärk sai täidetud. Neljas rahvarõiva piirkonnas kantud kaapkübarate uurimise tulemusena tõin välja piirkondade sisesed kaapkübarate tüübid, mis moodustasid väiksemaid gruppe. Tõin välja kaapkübarate valmistamise tehnoloogia 19. sajandil ja võrdlesin selle erinevust ja sarnaseid aspekte tänapäeval kaapkübarate valmistamise tehnoloogiaga.

“Kinnitan, et olen koostanud ise käesoleva lõputöö ning toonud korrektselt välja teiste autorite ja toetajate panuse. Töö on koostatud lähtudes Tartu Ülikooli Viljandi kultuuriakadeemia lõputöö nõuetest ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.”

Tiina Kukk

/allkirjastatud digitaalselt/

12.05.2026

Kasutatud allikad

Kasutatud kirjandus

- Kaarma, M., Voolma, A. (1981). *Eesti rahvarõivad. Eesti Raamat*.
- Kiik, L. (2003). *Põhja-Eesti meeste kaapkübarad*. Seminaritöö. Viljandi Kultuurikoledži talukujunduse ja rahvusliku käsitöö osakond. Viljandi 2003. 37 l. : ill.
- Loite, K. (2017) *Virumaa rahvarõivad. ERM*.
- Kont, Ü, Randmaa, A, Raud, I. (2017). *Pärnumaa rahvarõivad. Saara kirjastus*.
- Manninen, I. (1927). *Eesti rahvariiete ajalugu. Eesti Rahva Muuseum*.
- Revalsche Wöchentliche Nachrichten (9.04.1795).
- Rüütli, I., Holst, J., Rajando, K., Rosenblad, Y., Tamm, M, Riidas, V., Sihvre, L-M., Uustal, K., Põllo, H. 2025. *Rannarootslaste rahvarõivad*. Saara kirjastus.
- Thomson, J. (1868). *A Treatise on Hat-Making and Felting. Including a full exposition of the singular properties of fur, wool, and hair*. London: E. & F. N. SPON.
- Viires, A. *Ajalugu ja rahvakultuur*. (1993). *Eesti entsüklopeediakirjastus. Tallinn*.
- Värv, E, Raudsepp, A ja Piiri, R. (2025). *Aino Voolmaa- Eesti rahvarõivaste vardja. Uusi vaateid distsipliiniajaloole (lk.233-280)*;

Käsitöökirjalised allikad

ERM KV 72/25-23;

ERM KV 72/25-68;

ERM A 509:4239 peakataloog;

ERM EA 61:363);

(ERM EA 61:197.

Kübarameister Merle Sepa ateljee külastus ja vestlus. 04.04.2026 a.

Meister Endla Lehisega peetud vestlused (22.04, 27.04 ja 28.04.26).

Vestlus Hiiumaa muuseumi töötaja Mari Nittimiga 29.04.26. Helgi Põllolt pärinev info Torupilli -Jussi rõivaste kohta.

Fotod.

AM_15114:5 F 6055:5 <https://www.muis.ee/et/museaalview/2218522>
 AM_12853:167 F 11687:167 <https://www.muis.ee/et/museaalview/2050436>
 AM_13741:342 F 11684:15 <https://www.muis.ee/et/museaalview/2042597>
 ERM Fk 182:12 <https://www.muis.ee/et/museaalview/625336>
 ERM Fk 147:49 <https://www.muis.ee/et/museaalview/622860>
 ERM Fk 187:7 <https://www.muis.ee/et/museaalview/628510>
 ERM Fk 187:12 <https://www.muis.ee/et/museaalview/628515>
 ERM Fk 187:18 <https://www.muis.ee/museaalview/628521>
 ERM Fk 187:45 <https://www.muis.ee/et/museaalview/629728>
 ERM Fk 190:10 <https://www.muis.ee/et/museaalview/630355>
 ERM Fk 187:49 <https://www.muis.ee/et/museaalview/629732>
 ERM F 7349 <https://www.muis.ee/et/museaalview/2134942>
 ERM Fk 362:101 <https://www.muis.ee/museaalview/663538>
 ERM Fk 542:91 <https://www.muis.ee/et/museaalview/654664>
 ERM JSM F 201:12 F <https://www.muis.ee/et/museaalview/1345375>
 ETMM_Fk 346/d <https://www.muis.ee/museaalview/1838706>
 HMK F 6419 <https://www.muis.ee/et/museaalview/1934752>
 PāMu_28070:300 F 9051:300 <https://www.muis.ee/museaalview/3300962>
 TLM Fn 9292:41 <https://www.muis.ee/museaalview/1423274>
 TLM F 10267:1 <https://www.muis.ee/et/museaalview/1191419>
 VK F 763 :53 Fn <https://www.muis.ee/museaalview/1108117>

Esemelised allikad

Kaapkübar ERM 1746
 Kaapkübar ERM 4501
 Kaapkübar ERM 4610
 Kaapkübar ERM 6455
 Kaapkübar ERM 7338
 Kaapkübar ERM 8363
 Kaapkübar ERM 9331
 Kaapkübar ERM 9879
 Kaapkübar ERM 9923

Kaapkübar ERM 10444
Kaapkübar ERM 10965
Kaapkübar ERM 11214
Kaapkübar ERM 11695
Kaapkübar ERM 11800
Kaapkübar ERM 12175
Kaapkübar ERM 12825
Kaapkübar ERM 13029
Kaapkübar ERM 13066
Kaapkübar ERM 13225
Kaapkübar ERM 13587
Kaapkübar ERM 14619
Kaapkübar ERM 17166
Kaapkübar ERM 17172
Kaapkübar ERM 18290
Kaapkübar ERM A 29:19
Kaapkübar ERM A 63:12
Kaapkübar ERM A 188:18
Kaapkübar ERM A 194:10
Kaapkübar ERM A 249:28
Kaapkübar ERM A 291:8
Kaapkübar ERM A 291:191
Kaapkübar ERM A 291:290
Kaapkübar ERM A 292:175
Kaapkübar ERM A 344:6
Kaapkübar ERM A 446:397
Kaapkübar ERM A 446:398
Kaapkübar ERM A 447:322
Kaapkübar ERM A 509:3536
Kaapkübar ERM A 509:3537
Kaapkübar ERM A 509:3538
Kaapkübar ERM A 509:3543
Kaapkübar ERM A 509:3546
Kaapkübar ERM A 509:3548

Kaapkübar ERM A 509:3901

Kaapkübar ERM A 1020:225

Kaapkübar AM_9237 E 21

Kaapkübar AM_9239 E 81

Kübaravorm STM SSM 861 E

Kübaravorm STM 5596:1 E 165

Kübaravorm **STM 5596:2 E 2166**

Lisad

Lisa 1. Kunstiteosed.

1.1. O.Hoffmanni maalid.

Põrsa ostmine. EKM j 18248 M 5108 Hoffman, Oskar

<https://www.muis.ee/museaalview/248394>



Talumees ümberlâinud koormaga. EKM j 190:730 M 928 Hoffmann, Oskar.

<https://www.muis.ee/museaalview/249376>



Eesti talumees. EKM j 190:291 M 646 Hoffmann, Oskar.

<https://www.muis.ee/museaalview/248393>



Eesti talupoeg. PTM_436:4 K 85

<https://www.muis.ee/museaalview/2254292>



Talumees kaabuga. EKM j 14210 G 10086

<https://www.muis.ee/et/museaalview/1496039>



Eesti taat. Etüüd. EKM j 5442 M 2928

<https://www.muis.ee/et/museaalview/248936>



Valla kohtumees. EKM j 153:1192 M 303
<https://www.muis.ee/et/museaalview/249142>



Eesti talupojad kõrtsis. EKM j 5435 M 2921 <https://www.muis.ee/et/museaalview/247921>



1.2. K. Raud ja P. Raud Joonistused.

Talumees vankris EKM j 153:967/5 G 542 Raud, Kristjan. 1885 a.
<https://www.muis.ee/museaalview/1482921>



Talumees. Visand kompositsioonile “Meil aiaäärne tänavas”. EKM j 34864 KR 340 Paul Raud <https://www.muis.ee/museaalview/2207074>



1.3. E. H. Schlichting, gravüürid.

Vihterpalu ja Pakri

EKM j 153:1059 G 1588



Vormsi pulmad

AM_11496 G 2897



Ruhnu

SM F 3737:68 F



Lisa 2. Kaapkübarate mõõtude koondtabel

Ümber	lapsed	Kübara kõrgus	Kant	Kübara värv	Nähtav väide	Peamiselt	Peapael	Pikkond	Rummi	Rummu kõrgus	Rummi alt	Rummi elatt	Aasta	Voode	Äär	Ääre laius
AM 9237 E 21	Pruun	10	Jah	Tumepruun	Puudub	55	Jah		Sirge	9	18	18	18	Jah	Lainev	5
AM 9239 E 81	Puudub	13,5	Jah	Must	Nööri älg, Naekasugud	58	Jah	Am 9239 E 81	Lainev	12	17	21	15	Jah	Untasett Kergelt Üles	8
ERM 10444	Puudub	13,5	Jah	Hallikaspruun	Puudub	58	Puudub	Viru Jaagupi	Kitseney	13	18	15	1870	Jah	Äär Üles Keeratud	6
ERM 10965	Tumepruun	13	Jah	Lambapruun	Puudub	56	Jah	Ridala	Lainev	12	20	20		Jah	Kügedelt Üleväl	5
ERM 11214	Puudub	15,5	Jah	Lambarnust	Puudub	58	El	Võlgla Kik	Lainev	13,5	18,5	25		Jah	Kügedelt Üles	6,5
ERM 11695	Puudub	15	Jah	Puudub Mustjas Pruun	Puudub	56	Puudub	Märjasmaa	Lainev	14	18,5	26	1863	Puudub	Kergelt Üles	7
ERM 11800	Puudub	10	Jah	Lambahall	Puudub	55,5	Jah	Põlja-Eesti	Sirge	9,5	18	17	1870	Jah	Kügedelt Üles	5-5,8
ERM 12175	Puudub	14	Jah	Puudub Tugepruun	Puudub	58	El	Murjajala	Lainev	13,5	18	23		Jah	Kergelt Üles	6
ERM 12825	Puudub	11	Jah	Lambapruun	Puudub	55	El	Põlja-Eesti	Lainev	10,5	17,5	21	kuski 1881	Jah	Kügedelt Üles	7,5
ERM 13029	Puudub	15	Jah	Puudub Mustjaspruun	Puudub	56	Puudub	Põlja-Eesti	Kitseney	14,5	18	16		Jah	Üles Keeratud	4
ERM 13066	Puudub	14,5	Jah	Puudub Lambapruun	Puudub	56	Puudub	Põlja-Eesti	Kitseney	13	18	16	1812	Jah	Üles Keeratud	5
ERM 13225	Helepruun	15	Jah	Puudub Tugepruun	Puudub	56,5	El	Põlja-Eesti	Kitseney	13,5	18	16,5	1850	Puudub	Äärel Üleväl	5
ERM 13887	Puudub	11,5	Jah	Puudub Lambapruun, Seest Hele	Puudub	57	El	Lõuna-Eesti	Kitseney	9	18,5	16	1850	Puudub	Üles Keeratud	7,5
ERM 14619	Lõngast Keerutatud	16	Jah	Jah Lambavälge	Puudub	57	Puudub	Lõuna-Eesti	Kitseney	12,5	18,5	16,5		Jah	Äärel Üleväl	8
ERM 16726	Puudub	27	Puudub	Puudub Tumepruun	Puudub	57	El	Karja	Tootik	22	22	22	1879	Puudub	Äärel Üleväl	7
ERM 17166	Puudub	12	Puudub	Puudub	Puudub			Põlja-Eesti	Üstl Lainev	11,5	20	22	1879	Puudub	Äärel Üleväl	7
ERM 17172	Puudub	13	Jah	Lambapruun	Puudub	55,5	Puudub	Koze	Lainev	11,5	18	21	1868	Jah	Äärel Üleväl	7,5
ERM 1746	Puudub	14	Jah	Puudub Mustjaspruun	Puudub		El	Halliste Kik	Sirge	13	17	22		Puudub	Sirge	10
ERM 18290	Puudub	15	Jah	Mustjaspruun	Puudub	57,5	Puudub	Tori Kik	Kitseney	14,5	18	16	1825	Jah	Äärel Üleväl	5,5
ERM 4201	Puudub	17	Puudub	Hallikaspruun	Puudub	60	Jah	Lõuna-Eesti	Kitseney	13,5	19	14,5	1840	Puudub	Äärel Üleväl	9
ERM 4610	Tumepruun	13	Jah	Tumepruun	Puudub	56	Puudub	Hilumaa	Kitseney	13-14	18	16	enne 1894	Jah	Äärel Üleväl	7
ERM 6455	Kirju	14,5	Jah	Puudub Lambapruun	Puudub	58	Puudub	Lõuna-Eesti	Kitseney	12,5	18	17	1860	Jah	Äärel Üleväl	8-9,7
ERM 7338	Rohkeas Hall	17	Jah	Lambapruun	Puudub	56,5	Puudub	Pärnu	Sirge	16	18	19-20	19 saj algus	Jah	Äärel Üleväl	4,5
ERM 8363	Puudub	14,5	Jah	Lambapruun, Seest Hele	Puudub	59	El	Lõuna-Eesti	Kitseney	12	19	16,5	1830	Jah	Äärel Üleväl	7-7,5
ERM 9331	Puudub	16	Jah	Tumepruun	Nööri älg	58	Jah	Laiuse	Sirge	15	19,5	19,5	1873	Jah	Äärel Üleväl	7,5-7,8
ERM 9679	Puudub	16	Jah	Puudub Mustjaspruun	Puudub		El	Vigala	Lainev	15	24	24	1763	Puudub	Äärel Üleväl	6
ERM 9923	Puudub	17	Jah	Tumepruun	Nööri älg	57	Jah	Vigala 9223	Lainev	16,5	14	20,5	1853	Jah	Lainev	5,2-5,3
ERM A 1020-225	Pruun	10,5	Jah	Must	Nööri älg Puudub	55	Jah	ERM A 1020-225	Lainev	8,5	18	18		Jah	Äärel Üleväl	5,5
ERM A 177-9	Puudub	0	Jah	Must	Nööri älg	60	El	Petsel	Tootik	tootiku	0	0	1870	Puudub	Puudub	0
ERM A 188-18	Tumepruun	17	Jah	Mustjaspruun	Nööri älg, Naekasugud	59,5	Puudub	Lõuna-Eesti	Lainev	16	19	20	1840	Jah	Äärel Üleväl	8,5
ERM A 194-10	Puudub	13,5	Jah	Tumepruun	Puudub	59	El	Torma Kik	Lainev	13-14	18	20	1870	Jah	Äärel Üleväl	6,0-6,6
ERM A 249-28	Beez	12,5	Jah	Must	Nööri älg	59	Jah	Põlja-Eesti	Kitseney	10,5	18	21	1818	Jah	Äärel Üleväl	7
ERM A 291-19	Lillakaspruun	14,5	Puudub	Lambapruun, Seest Hele	Puudub	57	El	Hargla Kik	Kitseney	13	18	16,5		Puudub	Äärel Üleväl	7
ERM A 291-191	Puudub	15	Jah	Lambapruun	Puudub	58,5	Puudub	Saared	Kitseney	13	18	16,5	1894	Jah	Sirge	6,5
ERM A 291-290	Puudub	14-14,5	Puudub	Tumepruun	Nööri älg	60,5	El	Pöde	Kitseney	13-13,5	20	16-18,5	enn 1860	Jah	Sirge	5-6,5
ERM A 291-8	Puudub	13	Puudub	Lambapruun, Seest Hele	Puudub	57	Puudub	Lõuna-Eesti	Lainev	11	19	15,5	1850	Puudub	Äärel Üleväl	5
ERM A 291-9	Puudub	23	Jah	Tumepruun	Puudub	62	El	Setumaa	Tootik	22	23	19	1860	Jah	Sirge	6
ERM A 292-175	Puudkübar	14	Puudub	Tumepruun	Nööri älg, Naekasugud		Puudub	Hargla Kik	Kitseney	13	18,5	16,5	1864	Puudub	Äärel Üleväl	8
ERM A 344-6	Puudub	11	Puudub	Tumepruun	Puudub	58	El	Väike Päril	Kitseney	10	23	19	1867	Puudub	Äärel Üleväl	8
ERM A 446-397	Puudub	16,2-16,4	Puudub	Lambapruun, Seest Hele	Nööri älg		El	Võru Lühedalt	Lainev	15,5	19,5	18-18,5	19 saj kesk	Puudub	Äärel Üleväl	7,8-8,5
ERM A 446-398	Pruun	15,2	Jah	Tumepruun	Nööri älg	58	El	Võrumaal	Kitseney	13-13,5	21	15,5	19 saj kesk	Puudub	Äärel Üleväl	6
ERM A 447-322	Puudub	11,5	Puudub	Lambapruun, Seest Hele	Nööri älg, Naekasugud	59	Jah	Saared	Kitseney	10,5	18		enne 1920	Jah	Äärel Üleväl	7,5
ERM A 505-3536	Puudub	12	Jah	Lambapruun, Seest Hele	Nööri älg	55,5	Jah	Petsel	Lainev	11	19	21	1830	Puudub	Lainev	7-7,3
ERM A 505-3537	Hele	9	Jah	Tumepruun	Puudub	55	Jah	Halljala	Sirge	8	18	18	1820	Jah	Äärel Üleväl	6
ERM A 505-3538	Puudub	18,5-17	Jah	Tumepruun	Puudub	62	El	Muhu	Sirge	16-16,5	20,5	18-23	19 saj kesk	Puudub	Sirge	6
ERM A 505-3542	Puudub	11	Jah	Lambahall	Puudub	59,5	Puudub	Kirila Kik	Kitseney	9,5	19	17	1820	Jah	Sirge	5,5
ERM A 505-3543	Puudub	14	Jah	Mustjaspruun	Puudub	59	Puudub	Hilumaa	Kitseney	10,5	19	15,5	1820	Jah	Äärel Üleväl	7
ERM A 505-3546	Puudub	11	Jah	Tumepruun	Puudub		Puudub	Vormsi	Sirge	10,5	17	17	1860	Jah	Äärel Üleväl	6,5
ERM A 505-3548	Puudub	11,5	Jah	Tumepruun	Puudub	59	Puudub	Ruhnu	Kitseney	10,5	18	16	1800	Jah	Äärel Üleväl	7
ERM A 505-3901	Puudub	20	Jah	Tumepruun	Nööri älg, Naekasugud	58	Puudub	Läänemaa	Lainev	17,5	18	22	1860	Puudub	Äärel Üleväl	5
ERM A 505-3905	Pruun	12	Jah	Helehall	Puudub		Jah	London	Sirge	11,5	17-20			Puudub	Sirge	5
ERM A 505-3906	Puudub	26	Jah	Helepruun	Nööri älg	56	El	Ruhnu	Tootik	25	24	19	1840	Jah	Äärel Üleväl	0
ERM A 505-5305	Puudub	13	Jah	Tumepruun	Nööri älg		El	Ruhnu	Kitseney	13,5	21,5	15-16,5	1850	Jah	Äärel Üleväl	7
ERM A 63-12	Tumepruun	12,5	Puudub	Heledam Pruun	Nööri älg	57	El	Lõuna-Eesti	Kitseney	11	18,5	16,5		Puudub	Äärel Üleväl	6-6,5

Lisa 3. Kaapkübara valmistamise protsess meister Endla Lehise juhendamisel

1. Meistri tutvustus.

Endla Lehis (sünd. 1948) on peakatete valmistamisega tegelenud 1980-ndatest aastatest alates. Väljaõppe sai Tootmiskoondises Lembitu, kus töötas modistina kuni 1991. Tegutseb tänaseni OÜ-s Pileum ning valmistab kaapkübaraid nii üksikisikutele kui tantsurühmadele.

Kaapkübara tooriku mõõt ei võimalda ühest toorikust valmistada tervet kübarat, seega koosnevad valmistatud kübarad kahest osast - rummust ja äärest mis omavahel ühendatud. Mõlemad kaapkübarad on valmistatud käsitsi.

Kuna Eestis kübaravilte ei valmistata ning need tuleb sisse osta mujalt. Endla Lehis kasutab Euroopa Liidus valmistatud kübaratoorikuid ning tellib neid juba aastaid sama tarnija käest. Kübarapakud on valmistatud meistri abikaasa poolt, aluseks on võetud muuseumides olevad kaapkübarad ja nende mõõdud. Kaapkübarate valmistamiseks kasutab meister kolme põhilist vormi - pealt laieneva, sirge ja pealt kitseneva rummuga. Kõikidel kübaravormidel on võimalik muuta valmistatava toote kõrgust ja laiust, kuna vormid on mitmeosalised. Kübaravormidest fotosid ei ole teadlikult lisatud, sest see on meistri ärisaladus.

2. Kaapkübarate valmistamise tööprotsess.

22.04.26 tegevused: vildi tooriku ettevalmistamine vormimiseks, vormile paigutamine ja kinnitamine, kuivama panek.

Joonis1. Kübaravildi leotamine

Mässisin kübaravormi kilesse, et pärast oleks kaapkübarat hõlpsam vormilt eemaldada.

Lauale kaapkübara vormi alla asetasin käteräti, mis ei lasknud vormil libiseda.



Kuumutasin vee kuni 60 kraadini.

Panin ette põlle, sest töö on märg ning tihtilugu tuleb vorm vastu kõhtu suruda.

Sulatasin kuumas vees vajaliku koguse želatiini.



Joonis 2. Vilditooriku tõmbamine vormile

Asetasin kübara tooriku želatiini vette viieks minutiks aegajalt voltides ja liigutades, et kogu vilt ühtlaselt märguks.

Väänasin vildist vee välja.

Venitasin vilti väga kõvasti laiusesse, et seda oleks lihtsam kübaravormile tõmmata.

Tõmbasin kübaravildi tugevasti vormile, kuni kübara põhi on sile. Võib rakendada kogu jõudu.

Lihtsam on seda teha lühikeste küüntega, sest küüned võivad minna tagurpidi.

Kuna vilt on värvitud, siis kuumas vees annab ta värvi. Võib kasutada kummikindaid.

Keerasin kübarapaku ümber ning venitasin vilti tugevalt vormi sisemuse suunas.

Jälgisin, et vormi servale ei moodustuks volte.

Naelutasin rummu osa paku külge kinni.

Naelte vahed umbes 2 cm (joonis 3).

Naelad tuleb lüüa otse ning mitte sügavalt pakku sisse, sest sügavalt sisse löödud nael lõhub pakku ning seda on väga raske pakust välja tõmmata

Joonis 3. Rummu naelutamine



Joonis 4. Harjamine



Kui kübara rummu osa on vormi külge kinnitatud, harjata kerge ühesuunaliste liigutustega üle nii küljed kui ka põhi. Harjamine korrastab vildi karvakesed, kaotab töö jäljed ning vilt näeb korrektne välja.

Viisin vormil oleva rummu osa kuivama.

Transportides tuleb olla ettevaatlik.

Vilt on niiske ja deformeerub kergelt. Samuti võib puruneda kübaravorm

Joonis 5. Kübara ääre vormimine



Asetasin teise vilditooriku kuuma želatiini vette, aga ei teinud märjaks tervet toorikut, vaid 20 cm laiuse servaosa, kuna kübaravildi ülemine osa lõigatakse maha.

Venitasin jõuga vildi ääreosa laiemaks ning hakkasin seda sikutama ümber ääreosa vormi.

Kübara ülemine osa pannakse läbi vormi ava ja jõuga tõmmatakse ümber vormi kolm cm vilti. Vilt tuleb peale tõmmata ühtlaselt (Joonis 5).

Asetasin kübara kõrgemale vormile ja venitasin kuni kübara serv oli altpool vaadates sile.

Joonis 6. Serva osa naelutamine



Joonis 7. Serva pingutamine



Ääreosa vilti ei pea naeltega nii tihedalt kinnitama.

Surusin ääri jõuga allapoole selleks, et ääre alumine osa oleks hästi ühtlaselt sile. Tegevus vajab palju jõudu (joonis 7). Ääred siledaks venitatud, viisin kübara kuivama. Kübaravormi äärelle asetasin meistri poolt valmistatud spetsiaalse raskuse.

27.04.2026 tegevused:

Kübarate vormidelt eemaldamine, servade tasandamine, põhjakõvenduse valmistamine.

Joonis 8. Naelte eemaldamine



Joonis 9. Serva lõikamine vormi servaga tasa.



Lõikasin terava noaga kaapkübara serva vormi äärega tasaseks (joonis 9). Vajalik rummu vormilt kätte saamiseks ja hilisemalt servaga ühendamiseks.

Jälgisin, et vilt oleks lõigatud väga korrektselt, sest muidu on väga keeruline rummu osa vormilt maha saada. Enne vormilt maha võtmist märgistasin ära kübara esimese ja tagumise külje ehk telgjoone.

Selle järgi sobitatakse rummu osa äärega.

Kuna kübar oli vormide ümber tihedalt

vormunud, siis rummu osa eemaldamine kübaravormilt nõudis suurt pingutust. Meistril olid spetsiaalsed poldid, millega kübaravorm

rummusest osast välja sikutati (ei ole teadlikult lisatud fotot).

Märkisin spetsiaalse kangapliiatsiga ära rummu poolse ääre ning märgistasin vormi peal olevate märkide järgi kübara esimese ja tagumise osa.

Joonis 10. Servaosa vormist eemaldamine



Lõikasin noaga vildi ääre vormi servaga tasaseks.

Ääreosa vormilt oli vilti lihtsam eemaldada. Libistasin vildi ja vormi vahelt õhukese joonlaua läbi ning võtsin ettevaatlikult kübara servaosa vormist välja (joonis 10).

Kuna servaosale õmmeldakse kant, peab ääreosa olema täiesti sile ja lõikasin detaili servapoolse osa 0,5cm ulatuses maha, et serv ei oleks nii kaarjas (joonis 11).

Joonis 11. Ääreosa lõikamine

Joonis 12. Detailide omavahelise sobivuse kontroll, kübara suuruse mõõtmine

Joonis 11. Kübara serva tasandamine kandi paigaldamiseks



Kontrollisin detailide omavahelist sobivust ja kübara tegelikku suurust (joonis 12).

Põhjakõvenduse suuruse valimine kaapkübarale.

Meistril olid ette valmistatud papist põhjakõvendused. Valisin oma kübaratele sobiva suurusega põhjakõvendused ning lõikasin nende järgi välja kanga.

Joonis 13



Joonised 14 ja 15. Kanga mõõtmine ja välja lõikamine.



Papp oli eelnevalt tugevdatud laevalakiga, mis tegi selle väga tugevaks ja vastupidavaks. Lõikasin papi järgi välja põhjakõvenduse jaoks vajamineva kanga (joonised 14 ja 15).

Joonis 16. Põhja kanga kinnitamine. Joonis 17. Põhjakõvenduse katmine liimiga



Keerasin põhjakõvenduse jaoks vajaliku kanga ümber põhjakõvenduse papi ning õmblesin risti-rästi kanga servad omavahel kinni (joonis 16).

Kandsin papi poolsele osale PVA liimi (joonis 17) ning liimisin põhjakõvenduse rummu põhjale. Rummu sisse tuleb põhjakõvendus asetada ettevaatlikult, et mitte kübarat ära määrida.

Voodri pikkuseks mõõtsin 55 ja laiuseks ja 11,5 cm + õmblusvaru. Voodri pikemasse serva moodustasin voodripaela jaoks tunneli ning ülejäänud servad ääristasin. Voodri otsad jäävad lahti ja neid omavahel ei ühendata.

06.05.2026 tegevused:

Voodri suuruse kontrollimine, rummu ja servaosa kokku õmblemine, voodri kinnitamine, vildist kandi valmistamine ning kübarale kinnitamine, kaapkübara viimistlemine

Joonised 18 ja 19. Voodri suuruse korrigeerimine.



Vooder peab jääma kergelt pingule, sest voodri materjaliks olev sitsiriie venib.

Kinnitasin voodri küljeosa lahtisele servale kaapkübara suurust näitava sildi.

Kontrollisin mõlema kaapkübara ääre ja rummu omavahelist sobivust, pannes detailid märkide järgi kokku (Joonis 20).

Joonis 20. omavahel ühendatud kübara detailid.



Õmblesin rummu ja servaosa nende ühenduskohast 1 cm kõrgemalt käsitsi tugeva niidiga kokku.

Joonis 21. Rummu ja servaosa ühendamise.



Õmmeldes arvestasin, et õmblus asetseks sellisel kõrgusel, et jääks õmmeldava voodri alla peitu. Kindlasti kasutada sõrmkübarat, sest kahest vildist läbi õmblemine vajab jõudu.

Ajasin paela voodri põhjapoolses osas asuvasse tunnelisse.

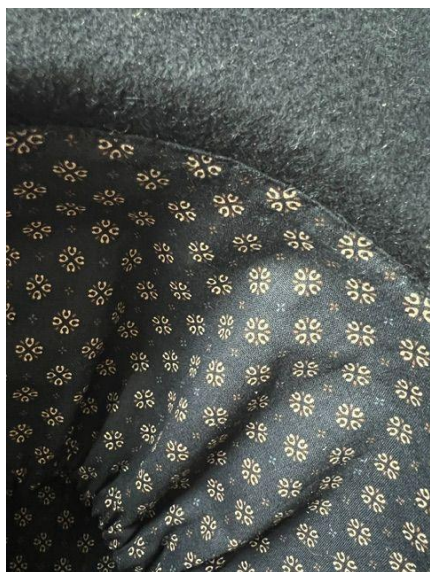
Joonis 22. Voodri kinnitamine nõöpnõeltega.



Voodri eelnev kinnitamine nõöpnõeltega teeb õmblemise lihtsamaks. Tuleb jälgida, et vooder jaotuks ühtlaselt ega hakkaks lakkima.

Voodrit tuleb õmmelda samuti läbi kahe vildikihi. Vaatamata sellele, et kaapkübara paremal poolel oleva õmbluse katab ilupael, tegin lühikesed kinnituspisted.

Joonis 23. Voodri õmblemine



Voodri õmblesin tihedate kinnituspistetega võimalikult serva äärest. Jälgisin, et vooder kataks kübara detaile ühendava õmbluse (joonis 21).

Voodripaela ajamisel kasutasin haaknõela.

Krookisini voodri sobivasse suurusesse ja sõlmisin voodripaela otsad lipsusõlmega kokku.

Lõikasin välja kaks vildist ilupaela ja nende kinnitusdetaili.

Kinnitasin ilupaelea kinnitusdetailiga kübara külge ning õmblesin ilupaela paarist kohast peitpistetega ka kaapkübara külge.

Joonis 24



Puhastasin kübara tolmust. Harjasin puhta pehme harjaga kaapkübarat ühes suunas: kübarapõhja ringikujuliste liigutustega ning rummu külgi ja serva samuti ühtepidi. Kübara karv muutub ühtlaseks ja harjamine eemaldab ka töö jäljed. Suur tänu meister Endla Lehisele jagatud kogemuste ja töövõtete eest.



Lihtlitsents

Mina, Tiina Kukk

1. Annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose “ Meeste kaapkübarad Eestis 19. sajandil. Kübarate valmistamise tehnoloogia võrdlus 19. sajandil ja tänapäeval valmistatud kaapkübarate vahel ”, lõputöö, mille juhendajad on Riina Tomberg ja Maret Lehis, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada Tartu Ülikooli digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Tiina Kukk

/allkirjastatud digitaalselt/

12.05.2026